

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Inność poprzez wieki - historia transpłciowości

Author: Tomasz Jakubowski

Citation style: Jakubowski Tomasz. (2015). Inność poprzez wieki - historia transpłciowości W: E. Bogdanowska-Jakubowska (red.), "Inność/różnorodność w języku i kulturze" (s. 109-122). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Tomasz Jakubowski

INNOŚĆ POPRZEZ WIEKI – HISTORIA TRANSPŁCİOWOŚCI

Abstract

Otherness across centuries – a history of transgender

A traditional perception of gender, as a binary category – woman, man, reflects only part of social reality. The paper is devoted to individuals who cannot be traditionally classified because of their differentness. This differentness is manifested in their gender identity, social roles they perform and their gender expression, and often leads to their social stigmatizing or even exclusion. Transgender manifestation and its social reception are presented here in a historical perspective, which enables us to see the evolution of the attitude to the differences, among the stigmatized themselves and in their social environment.

1. Wstęp

Przenikanie się tego, co kobiece i męskie, towarzyszy ludzkości od zarania jej dziejów, jest jej immanentnym elementem, bez którego nie można mówić o ludziach. Jednak istotny w tych rozważaniach jest fakt, że proces „przenikania się” odbywa się z reguły w ramach społecznie akceptowalnych norm. Natomiast to, co je przekracza, postrzegane jest jako inne, dziwne, i z tego powodu spychane bywa na margines i niejednokrotnie oceniane jako negatywne. Tematem mojego opracowania jest historia tej inności, historia osób czy też całych grup społecznych, które z uwagi na ogólne postrzeganie płci jako binarnej kategorii – kobieta, mężczyzna – są wykluczone czy też wręcz napiętnowane ze względu na swoją tożsamość, przyjmowane role czy też ekspresję płciową.

Kluczowym dla zrozumienia zjawiska przenikania się płci jest przede wszystkim pojęcie *płeć*, które Stanisław Dulko i Sylwia Stankiewicz definiują w następujący sposób:

zespół cech organizmu warunkujących jego zdolność do wytwarzania komórek rozrodczych – gamet żeńskich (jaj) lub męskich (plemników), a także umożliwiających zaplemnienie i wychowanie potomstwa. U człowieka występuje zróżnicowanie na płeć męską i płeć żeńską. Wśród cech płciowych wyróżnia się: cechy pierwszorzędowe – odrębność gonad (jajniki i jądra); cechy drugorzędowe – odrębność dróg płciowych (jajowody, nasieniowody), narządów koplacyjnych (pochwa, prącie); cechy trzeciorzędowe – odmienność postaci (np. wzrost, kształty, owłosienie). Współcześnie określa się za pomocą 10 następujących kryteriów:

1. Płeć chromosomalna (genotypowa),
2. Płeć gonadalna,
3. Płeć wewnętrznych narządów płciowych (gonadoforyczna),
4. Płeć zewnętrznych narządów płciowych,
5. Płeć fenotypowa (somatotypowa, biotypowa),
6. Płeć hormonalna,
7. Płeć metaboliczna,
8. Płeć socjalna,
9. Płeć mózgowa,
10. Płeć psychiczna. (Dulko, Stankiewicz, 2010: 216–217)

Warunkiem *sine qua non* istnienia transpłciowości jest proces *transpozycji płci* definiowany jako:

przechodzenie jednej cechy, czy też wielu cech (w okresie rozwoju płodowego człowieka i jego wczesnego rozwoju pourodzeniowego) właściwej „jednej” z płci na „drugą” płeć. I takie „przejście” ma charakter trwały. Fakt „nabycia” tej „obcej” cechy od drugiej płci przez płeć przeciwną znajduje swoje odzwierciedlenie w jej poczuciu tożsamości płciowej i seksualnej, jak też – chociaż nie jest to warunek konieczny – w jego repertuarze zachowań płciowego i seksualnego (na przykład w transwestytyzmie, transgenderyzmie i transseksualizmie), czy też tylko w jednym z tych zachowań (na przykład w biseksualizmie i homoseksualizmie). (Dulko, Stankiewicz, 2010: 89)

Transpłciowość

określa osobę, której tożsamość nie odpowiada jednoznacznie konwencjonalnym pojęciom płci męskiej czy żeńskiej, ale stanowi ich połączenie lub oscyluje między nimi (*Oxford English dictionary online*, 2007).

Transpłciowość jest zatem pojęciem złożonym, w którym zawiera się wiele bardziej skonkretyzowanych zjawisk związanych z transgresją płci. Istotny, szczególnie z perspektywy medycznej, jest *transseksualizm*, który według *Międzynarodowej Statystycznej Klasyfikacji Chorób oraz Innych Problemów Zdrowotnych (ICD-10)*, opracowanej przez Światową Organizację Zdrowia, stanowi:

Pragnienie życia i uzyskania akceptacji jako osoba płci przeciwnej w porównaniu z własną, czemu towarzyszy zazwyczaj uczucie niezadowolenia z powodu własnych, anatomicznych cech płciowych oraz poczucie ich nieprawidłowości, a także chęć poddania się leczeniu hormonalnemu lub operacyjnemu, by upodobnić własne ciało tak dalece, jak tylko to jest możliwe – do ciała płci preferowanej. (ICD-10, 2010: 180)

Z kolei *Diagnostyczny i Statystyczny Podręcznik Chorób Psychiczych (DSM-V, 2013)*, opracowany przez Amerykańskie Towarzystwo Psychiatryczne, określa transseksualizm (obecnie zwany „dysforią płciową”) słowami:

A. Wyraźna niezgodność między doświadczaną/wyrażaną przez jednostkę płcią a płcią jej przypisaną, trwająca przynajmniej 6 miesięcy, manifestowana przynajmniej przez 2 z poniższych wskaźników:

1. Wyraźna niezgodność pomiędzy doświadczaną/wyrażaną przez jednostkę płcią a pierwszo- i/lub drugorzędowymi cechami płciowymi (w wypadku nastolatków przewidywanych cech drugorzędowych).
2. Silna potrzeba pozbycia się własnych pierwszo-i/lub/ drugorzędowych cech płciowych z powodu istnienia niezgodności między tymi cechami a płcią doświadczaną/wyrażaną (a u nastolatków potrzeba powstrzymania rozwoju oczekiwanych drugorzędowych cech płciowych).
3. Silna potrzeba posiadania pierwszo- i/lub drugorzędowych cech płciowych płci przeciwnej.

4. Silna potrzeba przynależności do płci przeciwnej (lub innej płci alternatywnej do tej przypisanej jednostce).
 5. Silna potrzeba bycia traktowanym/ną jako przedstawiciel/ka płci przeciwnej (lub innej płci alternatywnej do tej przypisanej jednostce).
 6. Silne przekonanie jednostki, że czuje i reaguje jak osoba płci przeciwnej (lub innej płci alternatywnej do tej przypisanej jednostce).
- B. Stan związany z istotnym klinicznie dystresem lub utrudnieniami w funkcjonowaniu w życiu społecznym i zawodowym, lub w innych istotnych dziedzinach życia. (DSM-V, 2013: 452–453)

Oprócz transseksualizmu, w szerokim spektrum zjawisk transpłciowych, na uwagę zasługuje również *transwestytyzm* definiowany jako:

Noszenie ubrań typowych dla płci przeciwnej w celu doświadczenia tymczasowej przynależności do płci przeciwnej, któremu nie towarzyszy ani pragnienie stałej zmiany płci czy związana z nią rekonstrukcja chirurgiczna, ani podniecenie seksualne towarzyszące cross-dressingowi. (ICD-10, 2010: 181)

Historia transpłciowości, czy też historia jej udokumentowania i późniejsze próby jej naukowego opisanie, zdefiniowania i zaklasyfikowania, pozwala wydzielić dwa okresy jej funkcjonowania w dziejach człowieka. Pierwszy okres – przednaukowy, obejmujący czasy prehistoryczne po połowę XIX wieku, bogaty w przykłady przenikania się płci, pełen jest niejednoznaczności, wynikających z nieadekwatnego aparatu pojęciowego dostępnego ówczesnym autorom, niepozwalającego na jednoznaczny opis tego zjawiska. Oprócz problemów *stricte* implikowanych semantyczną niejednoznacznością określeń związanych z transpłciowością, próbami przyporządkowania przypadków transpłciowości do obecnie przyjętych kategorii mogą być problematyczne z racji potencjalnych różnic kulturowych oraz rozwoju medycyny i idącej za tym możliwości operacyjnej korekty płci, a także terapii hormonalnej.

Drugi okres symbolicznie rozpoczyna się w roku 1867, wraz z publikacją *Forschungen über das Ratherl der mann-männlichen Liebe* Karla Heinricha Ulrichsa, i trwa do teraz. Jeszcze u zarania tego okresu przypadki opisywane, głównie zresztą w literaturze medycznej, pełne są

niejasności co do ich klasyfikacji, jednak z biegiem czasu aparat pojęciowy związany z transpłciowością wskutek rozwoju nauk społecznych, psychologii i przede wszystkim medycyny został sklasyfikowany.

2. Okres przednaukowy w historii transpłciowości

Jak wspomniano, transpłciowość jest immanentną cechą części ludzkiej populacji. Czasy tak odległe, jak prehistoria, nie pozostawiły nam żadnych dowodów w postaci pisemnej, które świadczyłyby o występowaniu przenikania się płci w tamtej epoce, aczkolwiek przez analogię do późniejszych okresów rozwoju ludzkości można założyć istnienie takiej grupy ludzi, którzy nie przystawali swą tożsamością płciową do binarnych norm czy też cisnormatywnych standardów – kobieta, mężczyzna. Niektórzy badacze (np. Bullough i Bullough, 1993) zakładają, że w kulturach pierwotnych z racji powszechności kultu bogini Matki, jak również z tym związanego oddawania czci kobiecości, mogło to przejawiać się w tych społecznościach występowaniem specjalnych, religijnie usankcjonowanych grup mężczyzn przyjmujących role kobiece czy to z pobudek religijnych, czy też z wewnętrznej potrzeby bycia osobą płci odmiennej, które we współczesnej terminologii można by określić jako transwestytyczne, a nawet transseksualne.

Starożytność, dzięki wynalezieniu pisma, ma o wiele więcej do zaoferowania w kwestii opisu zjawiska transpłciowości. Znakomitym źródłem dokumentującym to zjawisko są przede wszystkim święte teksty starożytnych religii blisko- i dalekowschodnich. Jedno z pierwszych świadectw istnienia osób transpłciowych czy też należących do tzw. trzeciej płci, odnaleziono w inskrypcjach na pozostałościach ceramiki egipskiej datowanej na 2000–1800 rok p.n.e., gdzie wymieniani są mężczyźni, kobiety oraz *eunuchowie* (Sethe, 1926). W tym kontekście, oraz szerzej – w kontekście źródeł starożytnych, określenie *eunuch* może mieć wielorakie znaczenie: może ono oznaczać osobę zarówno transpłciową, jak i homoseksualną oraz, co zgodne ze współczesną definicją tego słowa, osobę wykastrowaną. Według niektórych badaczy, osobą transpłciową była Hatszepsut, kobieta faraon z XVIII dynastii, panująca w Egipcie na przełomie XVI i XV stulecia p.n.e. Istnieje kilka jej wize-

runków, na których jest przedstawiona jako kobieta posiadająca penis, co może właśnie o tym świadczyć (Bullough i Bullough, 1993). Mniej więcej w tym samym okresie na terenie dawnego miasta sumeryjskiego Nippur odnaleziono kolejne świadectwo występowania transpłciowości. Artefaktem jest tabliczka datowana na 1600 rok p.n.e., opisująca sumeryjski mit o stworzeniu świata. Według owego mitu, bogini Ninmah stworzyła człowieka bez organów płciowych, czy to męskich, czy to żeńskich. A inny bóg – Enki, w tym samym micie, twierdził, że takie osoby powinny być blisko króla, co może świadczyć o wysokiej pozycji społecznej osób transpłciowych w dawnym Sumerze. Istnieją również dowody na istnienie trzeciej płci w cywilizacji akkadyjskiej, będącej niejako kontynuacją spuścizny sumeryjskiej.

W pismach greckich i rzymskich również można natrafić na odniesienia do trzeciej płci. Ktezjasz, grecki autor *Historii Persji* i *Dziejów Persji*, pisał o asyryjskim władcy Assurbanipalu, który po kryjomu, przebywając ze swymi konkubinami, przywdziewał kobiece ubiór. Autor podaje tę informację jako przyczynę buntu wielmożów asyryjskich. Przekaz ten jednak obecnie jest podważany przez niektórych badaczy (Bullough i Bullough, 1993). Z kolei Herodot, w swoich *Dziejach*, wspomina o tzw. *enarëes* wśród Scytów. Byli to mężczyźni noszący damski ubiór i posiadający dar jasnowidzenia. Autor podkreśla ich wysoki status społeczny i opisuje respekt oraz strach, jaki wzbudzali wśród pospolitego ludu (Bullough i Bullough, 1993). Podobną grupę stanowili gallowie, czyli kapłani frygijskiej bogini Kybele, której kult przyjął się również w Imperium Romanum. Byli to pod względem biologicznym mężczyźni, którzy w rytuale inicjacyjnym zwanym *dies sanguinis* dokonywali samokastracji i przywdziewali kobiece ubiory. O istnieniu trzech płci, męskiej, żeńskiej oraz androgynicznej, pisał ok. 400 roku p.n.e. Platon w dziele zatytułowanym *Symposium*. Kolejnym świadectwem występowania tego zjawiska w kulturze greckiej, a potem i rzymskiej, jest mit o Hermafrodydzie. Podobnie, w zbiorze biografii cesarzy *Historia Augusta* występuje *tertium genus hominum*, a w pismach Tertuliana – *tertium sexus* (Tertulian, <http://earlychristianwritings.com>).

Omawiając zjawisko transpłciowości w kontekście kultury rzymskiej, nie sposób nie wspomnieć o trzech cesarzach: Kaliguli, Neronie i Helio-gabalu. O Kaliguli, który panował w pierwszej połowie I wieku, wia-

domo, że zainicjował wśród rzymskich cesarzy noszenie ubrania typowego dla płci odmiennej, jednak ani nie wykastrował się, ani też nie golił brody. Swetoniusz wspominał, że Kaligula pewnego razu pojawił się publicznie przebrany za boginię Wenus. Neron, panujący w połowie I wieku, również przejawiał zachowania transpłciowe. Ten sam Swetoniusz wspomina, że Neron ożenił się ze Sporussem – chłopcem, którego kazał wykastrować i przebrać za kobietę, a później z Doryforusem, z którym kazał uczynić tak samo (Bullough i Bullough, 1993). Trzeci z wymienionych cesarzy, Heliogabal, żyjący i panujący w pierwszej ćwierci III wieku, według relacji Kasjusza Dio, zawartej w *Historii Rzymu*, wykastrował się, przywdziewał kobiecego ubiór oraz prostytuował się na ulicach Rzymu. Pragnął też, aby medycy stworzyli u niego żeńskie narządy płciowe (Cassius Dio, 1955). Harry Benjamin (1966), jeden z pionierów badań nad transseksualizmem, uważa, że Heliogabal jest pierwszym w historii możliwym do zdiagnozowania transseksualistą.

Nie tylko z terenów tzw. żyznego półksiężyca czy rejonów śródziemnomorskich pochodzą poświadczone w źródłach pisanych informacje na temat transpłciowości. W hinduskich *Wedach*, datowanych na lata 1500–400 p.n.e., występuje wzmianka o trzeciej płci, zwanej *tritiya prakriti*. Z kolei w poemacie *Mahabharata*, jednym z głównych dzieł literatury indyjskiej, powstałym ok. 400 roku p.n.e., opisywane są przygody Arjuna, który złożył przysięgę eunuchów i przez rok żył jako osoba trzeciej płci, tańcząc na weselach i innych uroczystościach, podobnie jak *hidźry* we współczesnych Indiach (Nanda, 2003). Tego typu opisy można znaleźć również w innych hinduskich dziełach, takich jak *Ramayana* czy *Kamasutra*. W *Kamasutrze* występują opisy eunuchów, które, jak we wcześniej omawianym przypadku egipskim, mogą odnosić się do trzeciej płci, czyli *tritiya prakriti*, homoseksualnych mężczyzn lub kastratów.

Stopniowy upadek cesarstwa rzymskiego, najazd Hunów Attyli oraz tzw. wędrówki ludów, stanowiące symboliczny początek średniowiecza, pozwoliły wkroczyć na arenę dziejów ludom dotychczas peryferyjnym w stosunku do ówczesnego cywilizowanego świata. Dzięki tekstom źródłowym jesteśmy w stanie prześledzić fenomenologię transpłciowości także i w tej epoce. Źródła te jednak, szczególnie pochodzące z kręgu kultury chrześcijańskiej, stanowiące dowód braku akceptacji dla nienor-

matywności w zakresie płci i jakichkolwiek przejawów seksualności, zawierają bardzo skąpe informacje na temat transpłciowości.

Elementy transpłciowości można znaleźć w wierzeniach średnio-wiecznych Skandynawów, pomimo bardzo zmaskulinizowanego obrazu świata dominującego w kulturze skandynawskiej. Koronnym tego przykładem jest naczelny bóg w panteonie bogów północy – Odyn, bóg wojny, władca Asgardu. Prócz atrybutów typowo męskich, jak włócznia, bóg ten jest mistrzem *seiðr* – praktyki magicznej, szamanistycznej, uważanej za typowo kobiecą, będącej wyrazem pasywnego przyjmowania w swoje ciało duchów. Z *seiðr* wiąże się również termin *seidberendr* (Solli, 1998), którym określa się grupę mężczyzn praktykujących *seiðr*. Na transpłciowy charakter tej grupy, jak twierdzi Brit Solli, wskazuje etymologia słowa *seidberendr*, gdzie *berendr* jest określeniem żeńskich zewnętrznych narządów płciowych. Dowodem na istnienie transpłciowości w tym kręgu kulturowym może być też grób z XIII wieku, w którym pogrzebany został mężczyzna w kobiecym ubiorze. Również wśród Anglosasów badacze natrafili na grupy podobne do skandynawskich *seidberendr* oraz odkryli na terenach przez nich zamieszkiwanych męskie pochówki z kobiecymi atrybutami (Solli, 1998).

Na uwagę zasługuje również przykład Rolanda Ronchai świadczący o tym, w jaki sposób osoby transpłciowe były przedstawiane w dobie średniowiecza. Ronchaia żył w czasie słynnej zarazy, zwanej „czarną śmiercią” (połowa XIV wieku). Z powodu jego odmienności odeszła od niego żona, a on przeniósł się do rodziny w Wenecji, gdzie w przebraniu kobiecym parał się prostytutką. Jego interseksualność doprowadziła go przed sąd, który skazał go na śmierć; w 1354 roku Roland Ronchaia został spalony na stosie (Rugiero, 1985).

Kolejnym przykładem osoby transpłciowej, co do której tożsamości płciowej jednak badacze nie mają pewności, była Joanna d’Arc. Przyodziana w zbroję i walcząca mieczem wraz ze swoimi zwolennikami postanowiła wypędzić Anglików z Francji. Później została spalona na stosie m.in. za „noszenie się po męsku”, co w ówczesnych czasach uważane było przez Kościół za przejaw pogaństwa (Bullough i Bullough, 1993).

Wraz z początkiem ery wielkich odkryć Europejczycy zetknęli się z cywilizacjami Ameryki Północnej i Południowej, Azji Południowo-

-Wschodniej czy też wysp Pacyfiku. Ludność napotkanych plemion wykazywała dużą różnorodność tożsamości płciowych. Według opisu Pietra Martirego D'Anghiera, w październiku 1513 roku Vasco Núñez de Balboa dokonał rzezi w środkowoamerykańskiej wiosce Quarequa, którą zamieszkiwali mężczyźni noszący kobiece ubiory i pełniący role typowe dla kobiet (Anderson i Grant, 1970).

W tym okresie także w Europie nie brakowało przykładów tego typu odmienności. Henryk Walezy, były król Rzeczypospolitej Obojga Narodów, ówczesny król Francji, w lutym 1577 roku wystąpił na oficjalnej audyencji (przyjął emisariuszy) „przebrany za kobietę, w długim sznurze pereł i z głębokim dekoltem”¹ (de Savitch, 1958). Władcom jednak więcej było wolno. Za osobę transpłciową uważany był również Abbe de Choisy, a właściwie François Timoléon de Choisy, arystokrata z bliskiego otoczenia Ludwika XIV, partner królewskiego brata Filipa Orleańskiego, również osoby transpłciowej, otwarcie chodzącego po Palais Royal w sukni (Bullough i Bullough, 1993). Bogate źródła autobiograficzne pozwalają na przyjrzenie się jednemu z pierwszych wyznań de Choisy dotyczących jego transpłciowości:

Myślałem o sobie jako o prawdziwej kobiecie. Próbowałem odkryć, jak taka dziwna przyjemność mnie naszła, i wtedy zrozumiałem, jak to się stało. Atrybutem boskim jest być kochanym i adorowanym, a mężczyzna – na tyle, na ile pozwoli mu na to jego słaba natura – ma taką samą ambicję, i to piękno tworzy miłość, a piękno przynależy kobiecie [...]. Słyszałem, jak ktoś w pobliżu szepnął, „To ładna kobieta”, poczułem przyjemność tak dużą, że aż nie do porównania z niczym innym. Ambicja, bogactwa, nawet miłość nie równa się temu [...] (de Savitch, 1958).

Także na tronie Szwecji zasiadała osoba uważana przez niektórych za transpłciową – królowa regentka Krystyna Waza. Od dzieciństwa miała się za osobę płci przeciwnej i nosiła ubiór męski. Miała też staranne wykształcenie, niedostępne kobietom jej czasów, interesowała się problematyką wojenną. W 1654 roku zrezygnowała z tronu Szwecji

¹ Jeśli nie zaznaczono inaczej, wszystkie tłumaczenia fragmentów tekstów obcojęzycznych pochodzą od autora.

i wyjechała za granicę, gdzie żyła pod imieniem księcia Dohna (Buckley, 2004).

Przypadki tego typu odmienności notowane były także w Ameryce Północnej. Oprócz przykładów wskazujących na brak tolerancji wobec osób transpłciowych istnieją jednak też takie, które świadczą o czymś wręcz odwrotnym. Tak było z Tomasine Hall, urodzoną jako mężczyzna, ale czującą przynależność do obu płci mieszkanką kolonii Wirginia. 8 kwietnia 1629 roku Sąd Główny dla kolonii Wirginia przyznał jej prawo do noszenia elementów ubioru zarówno kobiecego, jak i męskiego, oraz nakazał uważać ją za osobę przynależącą do obu płci (Norton, 1996). Wysoko postawioną postacią, publicznie eksponującą swoją transpłciowość, był Edward Hyde, gubernator Nowego Jorku i New Jersey na przełomie XVII i XVIII wieku, który zasłynął z tego, że na otwarciu Walnego Zgromadzenia w Nowym Jorku w 1702 roku wystąpił w sukni i bogato utrefionej fryzurze (Bonomi, 2000).

W tym samym okresie (na początku XVIII wieku) w Anglii funkcjonowała grupa tzw. *mollies*, których, używając współczesnej terminologii, można by określić jako homoseksualnych transwestytów (Garton, 2004). Termin *mollies* pochodzi od nazwy londyńskiej tawerny Molly Clap's House, w której umożliwiano schadzki homoseksualnych mężczyzn oraz osób obecnie określanych jako transpłciowe (Norton, 2008).

Osoby transpłciowe rzadko otwarcie się przyznawały do swojej transpłciowości. Jedną z pierwszych osób, która bez skrupowania mówiła o tym, był Chevalier d'Eon, żyjący w latach 1728–1810 francuski dyplomata, szpieg Ludwika XV i żołnierz, którego obecnie można by określić mianem transwestyty (Bullough i Bullough, 1993). Pomimo wielu dowodów na istnienie transpłciowości i zachowań z nią związanych, zjawisko to bardzo długo stanowiło rodzaj tabu. Przytoczone przykłady są tylko pewnymi fragmentami transpłciowej rzeczywistości. Zdawkowość informacji, ich niedokładność oraz brak usystematyzowania charakteryzują okres wiedzy przednaukowej, także i tej dotyczącej opisywanego zjawiska.

3. Okres naukowy w historii transpłciowości

Jak wspomniano uprzednio, za datę początkową okresu naukowego w historii transpłciowości przyjmuje się rok wydania (1867) *Forschungen über das Ratherl der mann-männlichen Liebe*, autorstwa Karla Heinricha Ulrichsa. W dziele tym po raz pierwszy przedstawiona została typologia osób, które obecnie można by nazwać transpłciowymi, mianowicie *urning* oraz *urningin* (Ulrichs, 1924). Termin *urning* oznaczał osobę o męskiej płci biologicznej i kobiecej płci psychicznej, preferującą mężczyzn jako partnerów. Drugi z tych terminów, *urningin*, odnosił się do biologicznych kobiet, o męskiej płci psychicznej, preferujących kobiety jako partnerki. Typologia ta, pomimo że nie obejmuje całej różnorodności zjawiska transpłciowości, stanowi jednak pierwszą naukową próbę opisanego tego problemu (Bullough, 1975). W naukach medycznych z kolei palma pierwszeństwa w tej dziedzinie należy do Carla Friedricha Otto Westphala, który określił to zjawisko mianem *Konträre Sexualempfindung*, w dziele o tym samym tytule. Pionier seksuologii, Richard Freiherr von Krafft-Ebing, w swoim *magnum opus Psychopathia sexualis*, po raz pierwszy wydanym w 1895 roku, opisał zjawisko, które określił mianem *metamorphosis sexualis paranoia*, wykazujące duże podobieństwo do współczesnego rozumienia transseksualizmu.

Jak obrazują przedstawione przykłady, autorzy badań nad transpłciowością prowadzonych pod koniec XIX wieku, koncentrowali się na skrajnych odmianach transpłciowości, wymagających – zdaniem ówczesnych uczonych – pomocy medycznej. Pogłębiająca się medykalizacja oraz skupienie się na tym, co później zostanie nazwane transseksualizmem i dysforią płciową, stało się tendencją dominującą do początków drugiej połowy XX wieku. Przykładem tej tendencji może być praca Maximiliana Marcuse'a, wydana w 1916 roku, *Ein Fall von geschlechtsum Wandlungstrieb*. Autor opisał zjawisko *Geschlechtumwandlungstrieb*, podobne do inwersji seksualnej, ale różniące się tym od niej, że jednostka cierpiąca nań odczuwa silną potrzebę operacyjnej korekty płci (Bullough, 1975).

Zjawisko, zwane *eonizmem* (od kavalera d'Eon), które współcześnie można by określić mianem transwestytyzmu, zostało po raz pierwszy naukowo opisane przez Havelocka Ellisa, brytyjskiego lekarza i twór-

cę współczesnej seksuologii, w jego najważniejszym dziele *Studies in the psychology of sex*, powstałym w latach 1897–1928. Natomiast, termin *transseksualizm* po raz pierwszy pojawił się na łamach czasopisma *The Medical Times* w styczniu 1907 roku, jako określenie osób współcześnie uważanych za transpłciowe, niekoniecznie tych odczuwających dysfориę płciową. Termin ten również został użyty w 1923 roku w artykule innego z ojców współczesnej seksuologii, Magnusa Hirschfelda – „Die intersexuelle Konstitution”, który został wydany w *Jahrbuch for sexuelle Zwischenstufen*. Hirschfeld użył tam terminu *seelischen transsexualismus*, który można tłumaczyć jako „umysłowy transseksualizm”. Nie odnosił się on jednak do transseksualizmu we współczesnym jego rozumieniu, a raczej do transpłciowości w całym jej szerokim znaczeniu. Osobę, którą obecnie można by nazwać transseksualną czy też osobą z dysfориą płciową, określał mianem *transvestite* (Meyerowitz, 2002). Współczesna definicja transseksualizmu została sformułowana dopiero w roku 1949, kiedy amerykański seksuolog David Olivier Cauldwell opublikował artykuł zatytułowany „Psychopatia transexualis” (sic!) (Imieliński, 1985).

W podobnym czasie zostały również przeprowadzone pierwsze operacyjne korekty płci. Wielu zabiegów dokonano pod nadzorem Magnusa Hirschfelda na pacjentce o pseudonimie Dorchen Richten. Kolejnym pacjentem poddanym operacji, również pod nadzorem Hirschfelda, był w 1930 roku Einar Wegner – znany duński malarz, co spowodowało wiele rozgłosu. Po operacji Wenger przyjął imię Lili Elbe. Operacje mające na celu pełną rekonstrukcję żeńskich narządów płciowych u Lili zakończyły się niepowodzeniem i pacjentka zmarła. W 1932 roku w Niemczech przeprowadzono pierwszą operację korekty płci w pełni zrefundowaną przez rząd tego kraju (Imieliński, 1985). Operacyjna korekta płci nie byłaby możliwa, gdyby nie eksperymenty na zwierzętach dokonywane przez austriackiego fizjologa Eugeniusza Steinacha oraz doświadczenia opisane przez niego w artykule „Feminization of males and masculinization of females”, opublikowanym w 1913 roku. Nie bez znaczenia tu był też rozwój endokrynologii, a także doświadczenia chirurgów podejmujących się rekonstrukcji członków weteranów pierwszej wojny światowej (Meyerowitz, 2002).

Z okresu naukowego można by wydzielić również okres emancypacyjny, w którym osoby transpłciowe wkroczyły do społecznej świa-

domości i zaczęły zrzeszać się w grupy umożliwiające tym osobom dbanie o ich prawa. Dla tego okresu kluczowym wydarzeniem było ujawnienie operacyjnej korekty płci Christine Jorgensen w 1952 roku i światowy rozgłos, jaki w ten sposób uzyskała. Duże znaczenie w historii transpłciowości miało również utworzenie w 1964 roku przez transmężczyznę Reeda Ericksona fundacji swojego imienia, której zadaniem miało być propagowanie tolerancji wobec osób należących do mniejszości seksualnych.

Historia transpłciowości to mały wycinek historii inności; inności, która często nie była akceptowana ani przez otoczenie, ani przez osoby bezpośrednio zainteresowane; inności, która stawała się powodem do dyskryminacji i napiętnowania osób nią naznaczonych. Z tego powodu transpłciowość pozostawała dotychczas poza głównym nurtem badań historycznych, i jako taka stanowi obszar nie do końca jeszcze zbadany, a przez to w dużej mierze nieznanym przeciętnemu człowiekowi.

Bibliografia

- Anderson Ch. i Loftus G. (1970). *Life and letters of Vasco Núñez de Balboa*. Westport, CT: Greenwood Press.
- Benjamin H. (1966). *The Transsexual phenomenon*. New York: Julian Press.
- Bonomi P.U. (2000). *Lord cornbury scandal: The politics of reputation in British America*. The University of North Carolina Press.
- Buckley V. (2004). *Christina, queen of Sweden: The restless life of a European eccentric*. HarperCollins.
- Bullough V.L. (1975). "Transsexualism in history". *Archives of Sexual Behavior*, 9, 561–571.
- Bullough V.L. i Bullough B. (1993). *Cross dressing, sex, and gender*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Cassius Dio Cocceianus (1955). *Dio's Roman history*, with an English translation by E. Cary. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- DSM – *Diagnostic and statistical manual of mental disorders*. Fifth edition. Text revision (2013). Washington, D.C.: American Psychiatric Association.
- Dulko S. (2001) Saga płci. *Rocznik Lubuski*, T. 32, cz. 2, 87–93.
- Dulko S. i Stankiewicz S. (2010). „Klinika transpozycji płci”. W: Z. Lew-Starowicz i V. Skrzypulec (red.), *Podstawy seksuologii*. Warszawa: PZWL.

- Ellis H. (1940). *Studies in the psychology of sex*. New York: Random House.
- Garton S. (2004). *Histories of sexuality*. New York, NY: Routledge.
- Herodotus (1859). *The ancient history of Herodotus* [electronic resource]. New York, Derby & Jackson.
- ICD – *International classification of diseases and related health problems*. Fourth edition. 10 revision. (2010) World Health Organization (WHO).
- Imieliński K. (red.) (1985). *Seksuologia zarys encyklopedyczny*. Warszawa: PWN.
- Krafft-Ebing R. von (1978). *Psychopathia sexualis*. New York: Stein and Day.
- Meyerowitz J.J. (2002). *How sex changed: A history of transsexuality in the United States*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Nanda S. (2003). "Hijra and Sadhin". In: W.S. LaFront (ed.). *Constructing sexualities*. New Jersey: Pearson Education.
- Norton M.B. (1996). *Founding mothers and fathers: Gendered power and the forming of American society*. New York: A.A. Knopf, distributed by Random House.
- Norton R. "The Gay Subculture in Early Eighteenth-Century London". In: *The gay subculture in Georgian England*. Updated 15 June 2008 – <http://rictornorton.co.uk/eighteen/molly2.htm> – [dostęp: 20.11.2014].
- Oxford English dictionary online*. (2007). (Second edition 1989).
- Plato (1973). *The symposium of Plato, edited with introduction, critical notes and commentary, by R.G. Bury*. Cambridge: Heffer.
- Ruggiero G. (1985). *The boundaries of Eros: Sex crime and sexuality in Renaissance Venice*. New York: Oxford University Press.
- Sethe K. (1926). „Die Achtung feindlicher Fürsten, Völker und Dinge auf altägyptischen Tongefäßscherben des mittleren Reiches“. *Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, Philosophisch-Historische Klasse* Nr. 5.
- Solli B. (1998). „Odin the queer. On ergi and shamanism in Norse mythology“. In: A. Gustafsson i H. Karlsson (ed.). *Glyfer och arkeologiska rum – en vänbok till Jarl Nordbladh*. Gotarc Series A. Vol. 3, 341–350.
- Savitsch de E. (1958). *Homosexuality, transvestism and change of sex*. London: Wm. Heinemann Medical Books.
- Tertulian: <http://earlychristianwritings.com/text/tertullian06.html>
- The Medical Times*. (1907) Vol. 35, No. 1. New York, January.
- Ulrichs K.H. (1994). *Forschungen über das Rätsel der mannsmännlichen Lieben*. Buffalo: Prometheus Books.